

Platteland en Stad

Zolang de mens tijdens de prehistorie, in kleine groepen tezamen levend, als zelfverzorger leefde was er nauwelijks handel. Zelfverzorging betekende aanvankelijk nog niet productie, maar slechts het verzamelen van wat nodig was om in leven te blijven. In dat aanvankelijke stadium leefde de mens van datgene, wat het milieu, waarin hij bestond, hem als mogelijkheden kon bieden. De ontwikkeling tijdens de late Midden Steentijd en de vroege Jonge Steentijd tendeerde naar productie, naar minder afhankelijk worden van de directe omgeving: voedselzoeken ging langzamerhand over in voedselproduceren. In dat proces paste het tam maken van dieren, die aanvankelijk in het wild leefden: runderen, schapen, geiten en varkens, die eetbare en bruikbare producten konden leveren en dieren, die de mens hulp konden bieden: hond, paard, ezel. Daarin paste ook het verbouwen van eetbare gewassen met vooral granen als eenkoom, emmer, enz.

Toen de mens meer begon te produceren dan bijlevend in beperkte groepsverbanden – met de groep op kon, ontstond het probleem van de bewaring – conservering – en van de handel. Die handel mag aanvankelijk ruilhandel zijn geweest, maar ruil van producten is in principe niet anders dan ruil met een betaalmiddel. Al vóór het begin van de jaartelling werd geld gemaakt als betaalmiddel bij Grieken, Romeinen en Kelten.

Producent-consument

De ontwikkelingen leidden ertoe dat er op de duur ook mensen waren die niet zelf produceerden, geen landbouw of veeteelt bedreven, maar diensten gingen verlenen. Bij een toenemende bevolkingsdichtheid ontstonden organisatievormen van min of meer bestuurlijke aard, die centra stichtten, van waaruit zij hun functie konden uitoefenen. Er ontstonden grotere, niet-agrarische nederzettingen. Die nederzettingen hadden vaak zowel godsdienstige als zuiver bestuurlijke bindingen. Zij namen niet deel aan het productieproces en wij moeten deze zien als niet-

producerende consumenten, naast de groepen mensen die als zelfverzorgers producent én consument waren. Deze niet-producerende groepen mensen moesten worden gefourageerd. Zo ontstonden de eerste centra, waarop de handel zich zou gaan richten. Dat wil nog niet zeggen dat er in de kleine productie-nederzettingen geen handel voorkwam! Er waren al in Steen- en Bronstijd reizende handelaren, die bepaalde producten als zout, barnsteen, vuursreep en later koper, tin, brons en ijzer verhandelden en daarmee de zelfverzorgende, agrarische gemeenschappen door aanvoer van grondstoffen en eindproducten daarin lieten delen. De grotere nederzettingen brachten allerlei mensen tezamen, waaronder ook specialisten op de meest diverse gebieden: sommigen als bestuurlijke of godsdienstige ambtsdragers te karakteriseren, anderen meer in de productieve sfeer werkzaam als verzorgers voor de niet-materieel productieve mensen.

Groeiende nederzettingen

Agrarische producten bleven de eerste levensbehoeften voor de groter wordende bewonersgroepen van de groeiende nederzettingen, waarin handel en nijverheid een rol gingen spelen. Deze ontwikkeling betekende tevens de eerste stap in de industriële richting, ook al was deze aard van productie zeker niet gemechaniseerd. Er ontstond een groeiende groep handwerkslieden. Veelal met bepaalde specialisatie. Specialisatie is een reeds in de verre prehistorie optredend verschijnsel, op bekwaamheid en arbeidsinzet terug te voeren. De nederzettingen groeiden toe naar zulke omvang, dat men meer en meer behoefte verkreeg aan consolidatie en beveiliging. De nederzetting werd stad en verwierf rechten om zich te beveiligen. Daarmee werd de stad afgesloten van het platteland, mede uit veiligheids-overwegingen. Natuurlijk kwam specialisatie zowel in de stad als op het platteland voor. Toch was er al van vroeg af verschil tussen de beide leefmilieus. De stad werd gekenmerkt door dichter bijeen wonen van

de mensen, grotere bevolkingsdichtheid per oppervlakte dan op het platteland. Ook qua bouw was er duidelijk verschil te constateren. Er kwamen kerken in de steden, veelal van vrij aanzienlijke grootte. Ook op het platteland werden kerken en kapellen gebouwd, maar de behoefte aan oppervlakte was er, naast geringere financiële mogelijkheden, lager dan die voor de kerken in de steden. Er waren dus grote stadsgodshuizen en kleinere op het platteland. Datzelfde gold ook de gemiddelde woonhuizen. Die van de stad waren groter, omvangrijker en hoger dan die van het platteland, behoudens uiteraard de landhuizen van de adel, die op het platteland was gehuisvest.

Levensbehoeften

Wat voor de woonhuizen gold was evenzo geldend voor winkelpanden en werkplaatsen voor allerlei ambachten voor platteland en stad. Zij waren ten plattelande geringer van afmeting en de handelswaar verschilde zeker in samenstelling en vormgeving tussen beide levensmilieus.

De vraag van de plattelandbewoners was stellig anders gericht dan die van de stadsbewoners, alhoewel ten aanzien van directe behoeften voor levensonderhoud het verschil niet zo groot geweest zal zijn.

Men mag aannemen dat de plattelander voor de directe en dagelijkse levensbehoeften bij de winkels daar terecht kon, maar meer verfijnde produkten zullen zij voor zover ze die betalen konden, in de stad hebben gekocht. Een situatie, die nu in hoge mate vergemakkelijkt is door de komst van openbaar vervoer en vooral van eigen vervoermiddelen voor vrijwel iedereen.

Voor het zover was, was de tocht naar de stad voor de plattelander toch meestal een kleine onderneming, waaraan diligence of beurtschip te pas kon komen, behalve in de onmiddellijke nabijheid van de steden. In de situatie tussen stad en platteland schuilt de verklaring voor een sterke mate van diversiteit. Naarmate de afstand tot de stad groter is zal het gemak van het gaan naar de stad om er inkopen te gaan doen zijn afgenomen. Daarmee zullen de ambachten en bedrijven op het platteland ten aanzien van hun aanbod van produkten meer in de behoeften van een omvangrijker publiek hebben mochten voorzien, dan wanneer de verbinding met de stad gemakkelijker was dan wel de afstand kleiner.

De stadswallen herinneren aan de tijd dat de nederzetting zich ging beveiligen door middel van grachten en wallen.

Afgezien van de directe behoefte aan werkmaterialen bij de agrariërs en plattelandsambachtslieden zullen deze meer luxueuze artikelen van de stedelijke middenstand hebben betrokken.

Stellig was daar het aanbod anders dan ten plattelande: meer verfijnd, kwalitatief veelal anders. De handel in directe levensbehoeften had in beide milieus redelijke kans doordat in beide min of meer gelijke behoeften speelden, maar de ene was niet geheel vergelijkbaar met de ander. Daarom zal het assortiment van het aanbod, in de stadswinkels uitgebreider zijn dan op het platteland.

Platteland en stad behoren bijeen

Platteland – zo vermeldt A.K. Constandse – is wel eens kernachtig gedefinieerd als 'niet stad'. Stad en platteland behoren geheel bijeen. Er is een onverbreekelijk verband en relatie. De vorm van samenleving van het platteland verschilt heel duidelijk van die van de stad. En de oorzaak daarvan ligt in de verschillen in de bestaansbronnen voor platteland en stedeling. Voor de eerste is vooral de agrarische bestaansvorm het belangrijkste kenmerk. En daarmee de productie van hetgeen de stadsbevolking als niet-agrarisch producenten, maar wel als samengroepering van consumenten van agrarische producten, van node

Het platteland nabij Hoorn. De weg van het Keern, zoals deze er nu uitziet.

Rechts: De Kleine Noord in Hoorn, anno 1980.

had. Stedelingen waren in het begin de mensen die om een of andere reden niet aan het agrarisch arbeidsproces behoefden deel te nemen. Doordat de boer zijn produktiviteit verhoogde boven het werken voor eigen behoefte, maakte hij de weg vrij voor de specialisatie en daarmee dus voor de geïndustrialiseerde maatschappij. De ontwikkeling van de steden had dus ook sterke invloed op het plattelandse leefmilieu. En toch werd het verschil tussen stad en platteland zo groot dat men van stads- en plattelandscultuur kan spreken. De scheiding en de band tussen beide, stad en platteland, kon slechts gaan werken door middel van vervoermiddelen voor mensen en producten.

Verkeer maakte mede de bevolkingsconcentratie mogelijk. De spaarzaamere bewoning van het platteland hangt samen met het beschikbaar zijn van voor landbouw te gebruiken grond en de afstand tussen bedrijf en woonplaats. Er is daarom een limiet aan de omvang van een agrarisch dorp en de dorpsvorm is landschappelijk bepaald.

Verskil stad en platteland

Er is door Kötter een aantal kenmerken opgenoemd als verschil tussen de samenlevingen van stad en platteland.

De stad is groot en onoverzichtelijk, terwijl de plattelandssamenleving klein en overzichtelijk is. De stad kent een veel verder gaande arbeidsverdeling dan het platteland. Stad en platteland onderscheiden zich ook door een verschil in gedifferentieerdheid van de sociale structuur, die ten plattelande betrekkelijk eenvoudig is. Op het platteland leven de mensen in kleine groepen, meest in hetzelfde arbeidsproces. De mensen ontmoeten elkaar vaker en men kent elkaar. Daarmee hangt ook een sterke sociale controle samen. Men kan zich daaraan niet gemakkelijk onttrekken en is daartoe ook niet erg geneigd. Bovendien is er verschil in die zin dat het platteland meer gericht is op traditie; de stad streeft sterker naar vooruitgang. Uiteraard is door meer mobiliteit bij de moderne ontwikkeling en door sterker integratie van stedelijke elementen in de plattelandssamenleving het onderscheid tussen beide erg vervaagd.

Mechanisatie en industrialisatie zijn heel sterk ontwikkeld gedurende de laatste 35 jaar. Sanering in dorpen en op het platteland hebben, evenals in de steden, ingrijpende gevolgen gehad voor de leef-

gemeenschappen en ook nivellerend gewerkt in de diversiteit tussen beide gemeenschapstypen. Ruil- en herverkaveling hebben mede in wezen uitermate sterke invloed op de samenlevingen, die hierbij betrokken zijn. Het zijn ingrijpende veranderingen die de gemeenschappen sterk beroeren voor wat betreft het uiterlijk van het platteland als ook wat betreft de gemeenschap zelf. De economische en sociale veranderingen zijn gevolg van die ingrepen, die zich vooral de laatste decennia meer en meer manifesteren.

Afstand stad-platteland

Uiteraard is er nog sterk verschil in de invloed ook in verband met de afstand tussen platteland en stad. Naarmate die afstand geringer is zal de invloed zich duidelijker doen gevoelen. In het geval van 't Keern, vlak 'onder de rook' van Hoornis, ondanks de nabijheid van de stad, toch tot voor kort een duidelijk plattelandskarakter gehandhaafd.

Bij de keuze voor dit jaarboek heeft mede dit verschil tussen panden van het platteland en van de stad een rol gespeeld. Het pandje 't Keern 137 en de beide panden Kleine Noord 26 en 28 te Hoorn vormen daarbij een duidelijk beeld van contrast tussen plattelandse- en stedelijke huizen.

